

Szabadság, szerelem, rock and roll – és egy generáció elveszett illúziói

Berta Zsolt: *Kalef*

Magyar Napló, 2014

Berta Zsolt tavaly megjelent legújabb, *Kalef* című regénye ismét a magyarországi „létező szocializmus” idejébe repíti vissza olvasóját. A könyv történetét tekintve a szerző első, *Jancsiszög* című regényének előzménye – elbeszélője és egyben főhőse a *Jancsiszög* főszereplőjének, Cseke Andrásnak az apja, Cseke Zsolt. A *Kalef* végére éppen András születéséről tudjuk meg az igazságot Zsolt tolmácsolásában. A két könyv együtt afféle családregény-ciklussá kezd összeállni, amelybe jól érezhetően igen sok önéletrajzi elem vegyül.

Természetesen a *Kalef* világa sokban különbözik a *Jancsiszög*étől, hiszen a kor, amiben játszódik, a hatvanas évek első felének igencsak lassan puhuló diktatúrája nagyon más, mint a késő Kádár-korszak fokozatosan szétrohadó „gulyáskommunizmusa”. A generáció, amelynek az életéről és küzdelmeiről szól, a közvetlenül a világháború utáni években született, 1956-ot gyerekként megélt, később a forradalomról ábrándozva, rock and rollt hallgatva, hosszú haját növesztve lázadó jampecok nemzedéke nagyon más körülmények között élt, más ideálokért és főleg nagyon más módon küzdött, mint saját hatvanas évek második felében született gyermekeik, akik már a „puha diktatúrában” nőttek fel, és a rendszerváltás később szinte a fejük felett ment végbe. A *Kalef* már a címével is az általa megjelenített kort és generációt idézi – hiszen egy ma már csak történelemlékekben, visszaemlékezésekből ismert nevet elevenít fel, a régi-új Széll Kálmán tér (Moszkva tér) akkoriban közkeletű becenevét. A történet kezdetén, 1963-ban 17 éves gimnazista, Cseke Zsolt

itt, a Kalefon üldögél délutánonként a haverjaival a korbáton. Elvis- és Beatles-számokat dúdolgatnak, szidják a rendszert, a forradalom újra kirobantásáról fantáziálnak, a háttérben egy ballonkabátos férfi fotóz egy nőt, a „Kalef galéri” tagjai pedig természetesen nem is sejtik, hogy besúgó van közöttük. Zsolt minden este hazafelé vesz a Kalefon az apjának egy *Magyar Nemzetet*, ennek a lapnak a kivágatai révén elevenedik meg a történelmi háttér, ezek a sokszor lábjegyzettel is hivatkozott idézetek segítenek a narratíva tér és időbeli „lehorgonyzásában”.

A regény feszült in medias res indításban Zsolt és a barátai március 15-én megkoszorúzzák a Petőfi-szobrot (főleg azért, hogy egy lánynak imponáljanak vele) – a nemzetiszín szalagon a következő felirat: „Köszönet és tisztelet a hősöknek, 1848–49. Rock and roll.” Az olvasó persze, joggal, azt hiheti, ez az epizód központi szerepet játszik a történetben – azonban ez csupán egy folyamat kezdete. A „Kalef galéri” tagjai ezután is hasonló rendszerellenesnek szánt csínyeket követnek el, néhány tagjuk még köztörvényes bűncselekményekbe is kezd, hogy pénzt szerezzenek, és természetesen egy jobb életről, Nyugatról, disszidálásról, gazdagságról és mindenekfelett szabadságról ábrándoznak. Egyébként pedig élnek a korabeli tizenéves fiatalok életét, hamis KISZ-tagsággal lógnak be koncertekre, miközben ma már történelminek számító személyek elevenednek meg az epizód szerepekben, egy ízben Szörényi Levente juttatja be őket az Ifiparkba, ahonnan a hírhedt igazgató, Rajnák László dobhatja ki őket. Dübörög

a rock and roll, néha isznak, udvarolnak, behúzott nyakkal kotorják elő a személyi igazolványukat, amikor a rendőrök a hosszú hajuk miatt igazoltatják őket, eközben viszont az eljövendő forradalomra treníroznak légpuskákkal egy elhagyott homokbányában. Az elbeszélő hang gazdája pedig nem is gyanítja, de a szöveg olvasójával mesteri módon mégis megsejteti, hogy a diktatúra elnyomó gépezete mindent lát, mindenről tud, és csak az alkalmat várja, hogy lesújtson. Mert, ahogy Zsolt szerelme, a színésznőnek készülők Rika magnószalagra is szavalja: „ahol zsarnokság van, ott zsarnokság van”.

A *Kalef* történetének igazi drámája ott kezdődik, ahol Illyés klasszikussá vált, bár akkor még csak szamizdatban terjedő sorai megjelennek. Mintha a regény egésze ennek az intertextuális referenciának kibontása volna. Berta Zsolt regénye a saját egyedi, félig-meddig alulnézeti perspektívájából ismét alátámasztja, a zsarnokság éppúgy jelen van a szerelmes csókjában és a baráti kézszorításban, mint a puska-csőben és a börtönökben. A tragédia, amikor végül bekövetkezik, elkerülhetetlen végzettségűvel sújt le – a rendszer embertelen gépezete kíméletlenül maga alá gyűri az egyén szabadságvágyát. A diktatúra kiszolgálói pedig hol szadisztikus kéjjel, hol ördögi intellektuális göggel, néha viszont csupán feszengő kötelességtudattal vagy egyszerűen csak bornírt egykedvűséggel zúznak szisztematikusan apró darabokra fiatal emberi életeteket, jövőket, sorsokat. Van, aki gyávaságból lesz árulóvá, más egy viszonzatlan szerelem reményéért, valaki életét veszíti menekülés közben, megint más az életén kívül mindent elveszít, mert nem hajlandó besúgóvá válni, és olyan is akad, aki szó szerint mindent feláldoz, hogy valaki más életét és becsületét megmentsse. Számszerűen a legtöbb persze az olyan epizodistákból van, akik csak örülnek, hogy megúszták, és igyekeznek minél jobban meglapulni. Az egykori galeri megmaradt tagjai szépen betagozódnak a „kádári kisemberek”

megtört gerincű tömegébe – nem járnak le többé a Kalefra, nem lázadoznak nyíltan a rendszer ellen. Az elbeszélőt pedig boszszúvágy, szégyen és bűntudat gyöttri, miközben próbálja újrarendezni kettőtört életét; végleg kútba esett továbbtanulási tervei, szerelmének hűtlensége és egyik legjobb barátjának árulása után az Auschwitzot megjárt, szomszéd bácsival egy talponállóban fröccsözgetve próbálja lemosni magáról a fasizmus vádját.

A regényben filmszerű élenkséggel elevenedik meg a hatvanas évek Budapestjének világa. A történet drámai fordulatai bizonyos szempontból előre láthatók ugyan, mégis kiszámíthatatlanok, minden tragikus esemény szinte letaglózza az olvasót, amikor bekövetkezik. A szerző kegyetlen pontossággal mutatja be a diktatúra mindennapjait, a zsarnokság valamennyi gyakorlati praktikáját és attitűdjét az igazoltató rendőrjárőr pökhendiségétől a fausti alkukat kínáló állambiztonsági tiszt jéghideg praktikusságáig. A szövegben nosztalgikusságnak nyoma sincs, legfeljebb az elveszett ártatlanság, a kevés megmaradt fiatalkori illúzió darabokra törése feletti veszteségérzet hallható meg az elbeszélő hangban. Ez a hang határozottan a *Kalef* legnagyobb erénye. A történetet egyes szám első személyben, valós időben narráló Cseke Zsolt az olvasó szeme láttára nő fel, válik felelőtlen tizenéves jampiből felnőtt férfivá, aki a diktatúra igazi arcával szembesülve már sokkal idősebb is a koránál. A regény első felében még inkább a némi gyomorgörccsel előadott, de alapvetően humoros vagánykodó adomázás dominál, a történet előrehaladtával azonban a szerző egyre sötétebb színekkel festi meg elbeszélő-főhősét. Egyre több szorongás, szégyen és önvád vegyül a narrátori hangba, még a végig megmaradó humora is fokozatosan feketébb lesz, ahogy egyre komolyabb kihívásokkal szembesül, egyre szélsőségesebb helyzetekbe taszítja a zsarnokság kérlelhettelen precizitással működő gépezete.

A regény brutális őszinteségével és kényszerűen naturalizmusával hagyományos

narratívaként olvasva igen mély benyomást tesz az olvasóra, aki, hacsak nem élt át a könyvbeli Cseke Zsolthoz hasonló megpróbáltatásokat, valószínűleg nagyon másképp fog tekinteni a hatvanas évekre, miután a könyv végére ért. A szerző azonban nem hazudtolja meg korát, valódi posztmodern módon játszik ironikus játékot az életrajzi referenciákkal. Szinte a kompozíció elidegeníthetetlen részének tűnik, hogy a fülszöveg elárulja az író születési dátumát: 1966. Pontosan ebben az évben születik hivatalosan Zsolt fia, Cseke András is. Ugyanennek a játéknak a része lehet az is, hogy magától értődő természetességgel szerepelteti a korábbi generációk visszaemlékezéseiből vagy történelmekönyvekből jól ismert helyszíneket, alakokat, a már említett, bár időnként szándékosan félredatált újságkivágatokról nem is beszélve. A regény helyenként szinte

a dokumentarizmus és fikció határán la-
víroz, ami egyrészt intellektuális játéknak sem utolsó, másrészt erős hitelesítő eljárásként működik, hatalmas meggyőző erővel nehezedik rá az olvasóra, hogy apáink/nagyapáink fiatalkora valóban ilyen lehetett. Nagyon is hasonló és mégis nagyon más, mint a sajátunk.

Ennek fényében nyilván az sem véletlen, hogy a történet éppen az adott történelmi pillanatban ér véget. A régi korlátan hosszabb hajú, ismeretlen srácok ülnek, az elbeszélő nem ismer közülük senkit, a hivatalosan éppen csak megszületett András a *Hey Joe*-ra alszik el, az aktuális *Magyar Nemzet* pedig Kádár János beszédéről számol be, amiben meghirdeti az „aki nincs ellenünk, az velünk van” jelszavát – de a Kalefon a posta sarkánál még mindig ott áll a nőt fényképező ballonkabátos férfi.

Nagy Dániel

